

Zeitschrift: Museum Helveticum ad juvandas literas in publicos usus apertum
Herausgeber: Litteris Conradi Orellii et Soc.
Band: - (1749)
Heft: 16

Artikel: Dissertatio critica quae serutatur & expendit caussas, ob quas ooo in orationis domin. formula apud S. Lucam desideretur
Autor: Breitinger, J.J.
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-394659>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 21.08.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

DISSERTATIO CRITICA

quæ scrutatur & expendit Caussas, ob quas

ΔΟΞΟΛΟΓΙΑ

IN ORATIONIS DOMIN. FORMULA

apud S. LUCAM desideretur.

Auctore

J. J. BREITINGERO.

§. I.

Qum duæ sint, & quidem adversæ, de Clausulæ Orationis Domin. apud S. Matthæum auctoritate Sententiæ, utpote quam alii ab ipso Domino prosectoram & tanquam partem cum ipsa Precum Formula conjunctam concioni populi ab ore ejus pendentis in monte dictatam traditamque fuisse statuunt: alii vero quarto demum post Christum natum Sæculo ex usu Græcorum Liturgico in S. Matthæi textu huic Precum Formulae forte adhæsisse censem: Pro diversa hac hypothesi utique alia atque alia erit ejus Quæstionis, quæ omissæ apud S. Lucam doxologicæ hujus Clausulæ caussas scrutatur, facies, atque diversa plane ejus tractandæ ratio. Itaque cum mihi constitutum sit hac Dissertatiuncula, illam *de S. LUCÆ in hac caussa Silentio Quæstionem*, quam omnes, quos hactenus consului, Scriptores vix leviter & quasi aliud agentes attigerunt, dedita opera accuratius expendere, id mihi incum-

Q q 5

bere

bere probe intelligo, ut quantum singulæ harum opinionum in hac Quæstione disceptanda momentum habeant, ita ad liquidum perducam, ut rectius cognoscatur, utra ex his duabus de Clausulæ apud S. Matthæum auctoritate opinionibus Quæstioni nostræ de Lucæ Silentio plenius satisfaciat; & vicissim utra harum opinionum ex ipso hoc S. Lucæ Silentio majorem probabilitatis fidem acquirat. Quum enim a multis hoc ipsum S. Lucæ Silentium in alterius opinionis præsidium, alterius vero invidiam trahi soleat, erit omnino operæ pretium diligentius inquisivisse & penitus habere perspectum, an aliqua in hac causa & quanta huic Argumento, quod mere negativum esse videtur, vis tribuenda sit.

§. II.

Manifestum autem est, hanc Quæstionem, cuius nunc tractationem suscipio, originem suam trahere ex priore illa, quæ Clausulam O. D. in S. Matthæi textu genuinam & a Domino traditam esse statuit, sententia: Hac enim admissa, non potest non mirum & insolitum videri, quod Ætiologia isthæc doxologica, quæ ad divini Nominis laudes, fideique nostræ firmitatem tantum conferat, & qua Christus Dominus perfectissimam precum Formulam, cum primum illam & ultro in montano Sermone traderet, concludi & obsignari voluerit, in ea, quam S. Lucas exhibit Formula, quamque privatim a Discipulis rogatus dictasse Dominus memoratur, prorsus desideretur. Quapropter, quum isthæc Sententia, quæ Clausulæ hujus apud S. Matthæum ~~adventus eius~~ propugnat, dubiæ huic Quæstioni occasionem dederit, ante omnia

nia examinabimus, quibus rationibus isti, qui hanc Sententiam amplectuntur, Clausulæ hujus omissionem apud Lucam tueri aut excusare satagent, ne S. Lucæ Silentium suæ opinioni aliquid derogare videatur. In hac autem hujus Silentii vel defensione vel excusatione, quoniam illud vel a consilio vel ab errore proficiisci debuit, mirum non est, non omnes eandem insistere viam: Illi enim, qui hoc Silentium a certo consilio profectum esse reputant, prætermissionem hujus Clausulæ vel ipsi Domino, Formulæ hujus auctori, vel sacro Scriptori, S. Lucæ, transscribere debent; si qui vero sint, qui errore aliquo aut incuria Clausulam excidisse sibi possunt persuadere, eos a priscis Librariis ejus defectum arcessere oportet. Quod si enim ab ipso Domino, eo quo S. Lucas commemorat tempore, cum Oratione Domin. etiam ipsa Clausula fuit tradita, necesse est, illam a S. Scriptore fuisse præteritam, cum hanc Domini de precibus institutionem in litteras referret. Si quis vero contenderet, eam a Domino traditam & a S. Luca fuisse consignatam, tum non aliud superesset, quam priscorum Librarium culpæ hanc omissionem transscribere.

§. III.

Atqui vero hæc postrema suspicio, quæ hujus prætermissionis culpam omnem in Librarios transfert, nullos quod sciām auctores habet, atque adeo ab omni probabilitatis specie est remota, ut nemo ejus defensionem suscipere fuerit ausus: Nullum enim ex omni antiquitate, ne levissimum quidem vestigium aut indicium produci potest, ex quo Δοξολογία unquam in ea Formula, quam

S. Lu-

S. Lucas nobis exhibit, extitisse quisquam suspiciari possit; omnia quippe cognoscendæ veræ Electionis Subsidia, nimirum Patrum tam Græcorum quam Latinorum Commentaria, Interpretationes N. F. antiquæ & primæ seu immediatæ, atque etiam quotquot hodie adhuc supersunt MSS. Codices Græci & Latini in excludenda a S. Lucæ Textu Doxologia amice consentiunt. Recte igitur concludimus, hanc O. D. Clausulam doxologicam a S. Lucæ Textu non errore aliquo, sed sapienti consilio abesse, sive eam ab ipso Domino hanc precum Formulam dictante, sive a S. Luca, quæ dictata erant calamo excipiente, prætermissam esse sumamus: Cum enim tertia, quam inter possibles caussas retulimus, né quidem locum habere possit, oportet alterutram ex his duabus caussis valere, atque hanc omissionem vel ab ipso divino Orationis Domin. Auctore, vel a S. Scriptore esse profectam: horum vero uterque cum ab omni erroris suspicione longissime sint remoti, quin consilio ita egerint, ut Clausulam præterirent, dubium nullum supereft. Hujus vero Consilii rationes oportet fuisse haud proletarias, tantoque graviores, quo arctior & magis necessarius hujus Doxologiæ cum reliqua Orationis formula nexus & conjunctio esse statuitur.

§. IV.

Immo vero si supponatur, Christum Dominum hanc precum Formulam, utriusque S. Scriptori memoratam, nonnisi semel dictasse, atque S. Lucam Cap. XI. 1. 5. eandem nobis rem commemorare, quam etiam apud S. Matthæum Cap. VI. 9 - 13. consignatam legimus; tum utique, si quidem

quidem Clausula apud Matthæum genuina est ; ejus apud Lucam prætermissio ne quidem ad Dominum posset referri , sed in solidum S. Lucæ tribuenda foret , atque ita ad unicam caussam hæc omissio rediret . Id ergo primum nobis cognoscendum est , utrum Matthæi ac Lucæ narratio una eademque sit , atque ad eundem temporis articulum referri possit ? Quod a plurimis jam sua ætate fuisse affirmatum ORIGENES in illo περὶ Ἑυχῆς Libello §. XVIII. auctor est : Καὶ πρὸ πάντων γε παρατηρήσον , ὅτι ὁ Μαθαῖος καὶ ὁ Λουκᾶς διέξανεν ἀν τοῖς πολλοῖς τὴν αὐτὴν ἀναγεγραφέντας ὑποτίθησαν προσεύχεσθαι προσευχὴν . Atque etiam CALVINUS in eandem propendere videtur sententiam in Harm. Evang. ad h. l. *Incertum est* , inquit , *semel ne an bis hanc orandi formam Christus discipulis tradiderit* . *Quibusdam hoc secundum videtur magis probabile* : *quia Lucas rogatum fuisse dicit* ; Matthæus vero inducit ultro docente . *Quia tamen diximus* , Matthæum præcipua quæque doctrinæ capita colligere , ut melius ex continua serie totam Summam perspiciant Lectores : fieri potest , ut Matthæus occasionem quam refert Lucas , omiserit : quanquam de hac re cum nemine pugnare velim . At vero hanc persuasionem , quæ omni prorsus fundamento destituitur , jam suo tempore ORIGENES l. c. his fere argumentis impugnavit ; Λειτέον πρὸς τὰς ἔτως ὑπολαμβάνοντας , ὅτι πρῶτον μὲν τὰ ῥύματα εἰ καὶ γεινιῶνται τινα ἔχει ἄλλοις , ἄλλα καὶ ἐν ἄλλοις διαφέρειν φάνεται . ὡς ἐρευνῶντες αὐτὰ παρατήσομεν . Δεύτερον δὲ ὅτι όχι οἵν τέ εἰς τὴν αὐτὴν προσευχὴν καὶ ἐν τῷ ὅρει λέγεσθαι . — καὶ ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τόπῳ τινὶ προσευχόμενον , ὡς ἐπανστά , ἐρημῶν πρὸς τινα τῶν μαθητῶν αἴτιογαῖα διδαχῆντα προσεύχεσθαι , ὡς καὶ Ἰωάννης ἐδίδασκε τὸ

μαθητῶν αὐτῷ. Πῶς γὰρ ἐνδέχεται, τὸς διλογίου λόγως,
χωρὶς πάσης γενομένης πεύσεως ἀπολατῆναι ἐγνωται,
καὶ πρὸς ἄξιωσιν μαθητῶν ἀπαγγέλλεσθαι. Et profet-
eo quicunque serio occasionem perpendit, quam
S. Lucas Cap. XI. v. 1. prolixè ac diserte memo-
rat Domino esse datam, ut cuidam discipulorum,
adducto etiam ad persuadendum S. Joannis Bapt.
exemplo, in hoc religionis exercitio institui cupi-
enti, eam, quam deinceps v. 2-5. exponit, Pre-
cum Formulam traderet; is facile intelliget, hæc
nullo modo posse cum S. Matthæi narratione ita
conciliari, ut ad idem tempus referantur: Mat-
thæus enim non tantum, ut Calvinus perhibet
eam, quam refert Lucas Domino fuisse oblatam,
occasionem omisit; sed prorsus aliam ac diver-
sam, cum verba ad populum in monte faceret,
ex orationis serie eum arripuisse tradit. Atque
quum S. Lucas jam supra Cap. VI. Summam hujus
Sermonis in monte habiti pertexuerit, demum au-
tem Cap. XI. ad hanc narrationem redeat, quam
ab longe alia origine arcessit, quis poterit sibi per-
suadere, id quod hic memoratur, accidisse in me-
dio illo Sermone a Domino in monte habito,
adeoque utroque loco eandem prorsus rem sub di-
versis tantum circumstantiis referri? Accedit,
quod Viri docti, qui IV. Evangelistarum histori-
am in ordinem temporum redegerunt, communi-
fere consensu docent, sesquiannum fere effluxisse,
ex quo Christus in Sermone in monte habito hanc
Orationis Formulam primum dederit, antequam
eam, rogatus ut precari doceret, altera vice repetierit.
Conf. *Ligtfootum Chronic Temp. N. T.* p. 38. &
in Hor. Hebr. in Matthæum. p. 303. inquit: *Bis a
Servatore tradita fuit hæc Oratio: primo in Sermone
hoc*

*hoc in monte, cum non esset rogatus; & postea, cum
sogatus, fere post sesquiannum Luc. XI.*

§. V.

Neque vero tamen omni difficultate carere videtur isthæc opinio, quæ a Matthæi diversam esse Lucæ narrationem, & inter utramque aliquantum temporis intercessisse statuit: posset enim mirum alicui videri, qui factum sit, ut discipulo illi in mentem venerit, ut novam a Domino Precum Formula tam anxie flagitaret, quasi ante sesquianum nulla fuerit tradita. ORIGENES l. s. c. duas comminiscitur rationes, quibus hunc scrupulum diluat, fingit enim discipulum illum, cum primum Oratio Domin. fuerit tradita, τότε μὴ παρόντα, ὅτε ἔλεγε τὸ καλὰ τὸν Μαθθαῖον, ή μὴ περιβάλλοτα τῶν ἐρημένων πάλαι. Atqui & Matthæus & Lucas diserte narrant Discipulos adsuisse, cum Dominus in monte doceret, immo Dominum orationem suam præcipue ad Discipulorum institutionem direxisse; adeoque illud commentum de Discipuli absentia omni plane fundamento destituitur. Ita quoque Discipulum illum, si quidem huic Sermoni intersuit, adeo religionis incarium & obliviousum sibi fingere, ut post sesquianum non potuerit amplius reminisci ejus Formulae, quam Summus Magister sectatoribus suis cotidie usurpandam commendaverat, perinde nullam habet probabilitatis umbram. Immo vero, cum ex Lucæ narratione manifestum sit, Discipulum illum non suo tantum, sed collegarum omnium, qui tum quidem præsentes erant, nomine de tradenda aliqua Precum Formula Dominum compellasse, neutra ex rationibus ab Origene allatis

allatis subsistere potest : non illa de Discipulorum absentia , cum primum hæc Formula in monte traderetur ; Discipulos enim huic Sermoni interfuisse , & Matthæo & Lucæ testatum est : non altera , quia omnes in eandem oblivionis & levitatis culpam vocaret , quam vel uni ex eorum numero hac in caussa impingere religioni mihi ducerem. Neque hic cogitari de alio Discipulorum ordine potest , quam de duodecimvirali collegio , qui individui Domini comites erant , & qui h. l. suam sortem cum sorte Discipulorum Joannis Bapt. comparantes , eandem sibi a Domino felicitatem exoptant atque promittunt , ut concepta aliqua Formula præeat , quam in adoratione sequantur : nimis clara & perspicua est S. Lucæ narratio , quam ut in aliud sensum rapi possit ; ita enim habet : Εἴπε τις τῶν μαθητῶν ἀυτοῦ πρὸς ἀυτόν . Κύριε , δίδαξον ἡμάς προσεύχεσθαι , καθὼς καὶ Ἰωάννης ἐδίδαξε τοὺς μαθητὰς ἀυτοῦ . Εἴπε δὲ ἈΥΤΟΙΣ . Ὁταν προσεύχῃ ΣΘΕ , λέγετε . At vero ipsa hæc Discipulorum petitio idoneam rationem subministrat , ob quam potuerint Discipuli novam Precum formulam a Domino expetere , quanquam non fuerint obliti ejus Formulæ , quam Dominus in montano Sermone promiscuæ turbæ præscripserat : etenim , uti Joannis Baptiste exemplo constat , & a *Ligtfooto* , *Sauberto* , aliis , pluribus testimoniis confirmatum est , jam ea ætate in more positum fuit Judæorum Doctoribus , peculiares Oratiuncularum formulas sibi ipsis struere , easque discipulis suis tradere ; quod procul dubio de privatis cujusque Scholæ precibus accipiendum est : Postquam igitur Discipuli Dominum ac Magistrum suum sæpius in secessu a turba

remoto

remoto diutius vacare ac immorari precibus animadvertisserent, simul vero etiam rescivissent, Scholam Joannæam a Magistro suo peculiarem precan-di Formulam accepisse; quid mirum Discipulos Domini nostri his exemplis suisse excitatos, ut novam etiam aliquam precum formulam rogarent, quam non haberent cum cæteris communem, sed qua ipsi seorsim uterentur, atque qua sese tan-quam disciplinæ Jesu Christi alumnos omnibus probarent; quum non potuerint ignorare, priorem illam Formulam in Sermone montano promiscuæ turbæ suisse commendatam. Neque cum Clariss. LIGTHFOOTO Hor. Hebr. in Luc. p. 525. dubito, quin Joannes Baptista, de cuius Schola Luc. V: 33. diserte memoratum legimus, Νησεύσοι πυκνὰ, ἢ γὰρ Δεῖται ποιοῦνται, cum doctrina novam quoque precandi formam induxerit, & quidem talem, quæ doctrinæ ac Ministerio ejus quam maxime fuerit attemperata: Quum enim Joannenses de regeneratione, de imminente Messiae Re-gno, de fide salvifica, de adoptione particulari, de Sanctificatione Spiritus, aliisque illucescentis doctrinæ evangelicæ capitibus, quæ erant a Scholis & Synagogis Judæorum aliena, essent edicti, quis ambigat, Joannem pro istis ac istiusmodi rebus docuisse suos orare? Itaque quum Discipuli Domini nostri Jesu Christi non ignorarent, quantum Doctor ille suus, quo uterentur, etiam ipso Joanne B. dignitate præsta-ret, & quantum sæpe tempus sacro huic exerci-tio ipse impenderet, procul dubio per aliquem e suo grege rogantes, ut de precandi formula, quæ Scholæ ejus propria esset, ipsos institueret, pleniorem aliquam & copiosiorem formulam, quæque cum ejus docendi ac vivendi ratione minus

austera ac rigida, atque Joannis B. fuerat, melius conveniret, expectabant: quandoquidem universa Scholæ Jesu Christi disciplina a Pharisæorum atque etiam a Joannis B. institutis multum diversa erat, uti clarissime constat ex Marc. II: 18, 19. ubi interrogantibus Joannis Discipulis: Διατί οἱ μαθηταὶ Ἰωάννου γὰρ οἱ τῶν Φαρισαίων νησένουσιν; οἱ δὲ σοὶ μαθηταὶ οὐ νησένουσι; respondebat Dominus: Μὴ δύνανται οἱ υἱοὶ τοῦ Νυμφῶνος, ἐν ᾧ ὁ Νυμφός μετ' αὐτῶν ἐστι, νησένειν. κτλ. Quando autem Dominus, præter Discipulorum suorum exspectationem, non novam iis, sed eandem, quam pridem omnibus promiscue commendaverat, precandi formulam iterum inculcat, quid aliud significare voluit, quam succinctam illam precum Formulam, jam olim a se traditam, omnia illa, quæcunque desiderare possint, abunde comprehendere; Discipulorum suorum necessitates, a reliquorum hominum, qui suæ disciplinæ se traderent, necessitatibus non ita esse sejunctas, ut peculiarem ipsis, qua divinam opem implorarent, precum Formulam impertire opus sit; perinde eam ipsis tanquam futuris Doctoribus, atque promiscuæ Christianorum turbæ apprime convénire: adeoque se eum morem non omnino probare, quem Judæorum Doctores & Magistri, in componendis Precum formulis, quibus quisque suam Scholam ab aliis ambitiose magis quam religiose distingueret, usurparent. Ad eundem fere modum huic scrupulo occurri posse censuit Clariss. LIGHFOOTUS l. s. c. dicens:

„ Credimus nos & arbitramur, Discipulum illum minime exspectasse eandem precum formulam repetitam: Sed cum oculus ejus intentus fuerit

„ fuerit in orationes Joannensium , exspectasse
 „ eum formam aliquam pleniorem & copiosio.
 „ rem , & quæ particularius fusiusque exprime-
 „ ret petenda , quod factum , ut probabile , in
 „ forma præscripta a Joanne. At novit divina
 „ Sapientia Salvatoris satis in ista sua esse com-
 „ prehensum. Et sicut inter Judæos erat ייְהוָה ,
 „ Summa brevis , octodecim suarum Orationum ,
 „ in epitomen contractarum ; sic & hanc suam
 „ esse ייְהוָה , Summam brevem omnium peten-
 „ dorum . „ Ubique tamen Ligfootus in accom-
 modandis Judæorum ritibus ad Christi Domini in-
 stituta , & quidem iis aliquando , quos utrum ea
 ætate jam invaluerint admodum incertum est , ni-
 mius est & plura suo ingenio studioque Rabbini-
 co , quam veritati indulget. Cæterum pia est
 illa TERTULLIANI observatio *Libr. de Oratione :*
Docuerat , inquit , & Joannes Discipulos suos adora-
re. Sed omnia Joannis Christo præstruebantur , donec
ipso aucto totum præministri opus cum ipso Spiritu trans-
iret ad Dominum. Ideo nec extat in quæ verba Joan-
nnes docuerit adorare , quod terrena cœlestibus cesserint.

§. VI.

Quandoquidem igitur nihil obstat , quominus
 O. D. Clausula , quam ab ipso Domino apud
 Matthæum profectam & additam esse sumimus ,
 cum secunda vice eamdem repeteret , æque a Do-
 mino atque a S. Luca POTUERIT omitti , proxi-
 mum est , ut disquiramus , ultra harum opinio-
 nuni majorem probabilitatis fidem mereatur. Vin-
 cet autem illa opinio , quæ graviores omissionis
 hujus rationes producere potest , sive eam ipsi Do-
 mino , sive S. Lucæ vendicet. Priorem Senten-

tiam propugnandam suscepit Clariss. LIGHFOOTUS, atque ut persuadeat nobis, Christum Dominum, cum altera vice eamdem Precum Formulam commendaret Discipulis, deliberato animo prætermisso Clasulam, duabus præcipue nititur rationibus, quas nunc singillatim qua fieri poterit diligentia sub examen revocabimus. Prima igitur hæc est: Omissam esse a Domino Clasulam doxologicam, ut Discipulis rogantibus satisfaceret, qui ad Joannis exemplum Formulam aliquam requisiverint, quæ non Judæorum more ex meris Benedictionibus & Doxologiis constaret, sed quæ tota δειλικὴ esset, qualis fuerit etiam illa, quam S. Joannes B. discipulis suis tradiderit; quod manifestum esse putat ex Luc. V. 33. ubi Scholæ Joanneæ disciplina ita describitur: Οἱ μαθηταὶ Ἰωάννου νησεύσοι πυντία, καὶ ΔΕΗΣΕΙΣ ποιήσονται. Ita enim Vir ille Clariss. Hor. Hebr. in Luc. p. 525. in hanc Sententiam differit: Credimus itaque Discipulum hunc, qui Dominum orat, ut doceat suos orare ναθὼς καὶ Ἰωάννου, orationes Joannensium tales resperisse, cum Christum videamus obsecrationi & voto ejus annuentem formam Orationis tradere mere petitionariæ. Quod & ex ipsa tota compage Orationis constat, & ex hoc præsertim, quod Coronis doxologica omittatur. Nam Dominus Orationem δειλικὴν sive supplicatoriam rogatus ut doceat, talem tradere apud se statuit, quæ sit mere supplicatoria. - Et huic rei attestantur ea quæ sequuntur, de homine a vicino suo petente panes, addita & ista exhortatione: Petite & dabitur, querite & invenietis. &c. At cum omnia, quæ hic a Clar. Viro temere affirmantur, omni prorsus fundamento careant, nihil eorum Dominum movere potuisset, ut Clasulam doxologicam omitteret, cum eam iterata jam

jam vice inculcaret. Primum enim precario sumitur, Judæorum preces, neglectis supplicationibus & deprecationibus, ex meritis τωλογίαις suisse compositas: Satis enim constat in Judæorum precandi Formulis receptis τὰς Δεῖσεις, petenda, neutriquam suisse exclusa: Hinc MAIMONIDES in *Hilcoh Tephil.* c. I. Preces complecti debere præcipit, *Enarrationem laudis*, qua divinæ virtutes & perfectiones celebrantur; *Supplicationes & Petitiones* rerum necessariarum; & *Gratiarum actiones* pro beneficiis a Deo acceptis: Adeat, cui volupe est, Celeb. VITRINGÆ de *Synagog.* vet. Libr. III. Part. II. Cap. XIV. ubi *Schemon-Efre*, quæ a Judæis sanctissima habetur, collata cum Liturgiis, ex Maimonide tota exhibetur, ut cognoscat suisque fidem habeat oculis, quam multi sint Judæi in suis Precibus, non tantum in Eulogiis, sed etiam in supplicationibus & petitionibus frequentandis. Immo quando ipsi illi Viri docti, qui cum *Lighthfooto* sentiunt, perhibent, has ipsas Δεῖσεις seu petitiones, quæ Oratione Dom. comprehenduntur, αὐτολεξεῖ (*) ex Hebraeorum esse formulis repetitas, annon ipsi alterum hoc assertum de neglectis a Judæis supplicationibus maximam partem convellunt & asciam suis ipsi cruribus impingunt? 2.] Eam autem Formulam, quam S. Joannes B. discipulis suis tradidit, mere suisse supplicatoriam, unde fidem faciet *Lighthfootus*, si quidem O. D. uti apud Matthæum cum Clausula legitur, hoc nomine, ob additam nim. doxologiam, indig-

R r 3

nam

(*) Vide in hanc rem Cl. WITSIUM de O. D. Exerc. VI. §. 32-38.

nam censet? Vix serio hanc caussam agere videatur, cum phrasin illam a S. Luca de Joannis discipulis usurpatam, ΔΕΗΣΕΙΣ ποιῶνται, tantopere urget, quasi ex illa confici possit, formulam illam a Magistro acceptam, qua Joannæi usi fuerint, mere fuisse δεῖται: quasi vero Christi sectatores, quum Orationem Dom. cum Doxologia conjunctim usurpant, minus recte dici possint Δεῖσις ποιῶνται: Quid quod? hic ipse locus Luc. V: 33. nullum plane inter Scholas Doctorum Hebræorum & inter Scholam Joannæam, quod ad precum formam adtinet, discriminem facit, sed eandem phrasin etiam de Phariseorum Discipulis adhibet: 'Οι μαθηταὶ Ἰωάννου της εὐχσίας πυντά, καὶ δεῖσις ποιῶνται, 'ΟΜΟΙΩΣ καὶ οἱ τῶν Φαρισαίων'. Quod si igitur, secundum Ligthfooti argutias, phrasis illa Δεῖσις ποιῶνται, excludit omnem Doxologiæ in precibus usum, consequens est, etiam Phariseorum Scholas nullas omnino ברכות εὐλογίæ aut δοξολογίæ in usu precum admisisse; quod Ligthfootus tantum abest ut concedat, ut hanc inter præcipuas rationes referat, ob quas contendit Christum Dominum Doxologiæ, quam O. D. primum subjecerat, usum deinceps revocasse, ut se nim. hac ratione, ad Joannis exemplum, Judæorum in usurpandis benedictionibus & doxologiis nimio studio opponeret. 3.] Neque vero ego mihi unquam persuadeo, Joannem B. vel etiam ipsum Dominum eam orandi rationem, quæ cum Supplicationibus & δεῖσις, Doxologias, vel unam, vel plures, conjungit, improbabile aut in vitio posuisse; nondum enim intelligo, quinam dari possit in divino Nominе laudando ac celebrando excessus. Dicere vero Dominum, Joanuis B.

exem-

exemplo, ut a Judæorum in suis precibus nimio ἐυλογίας studio se alienum esse ostenderet, Doxologiæ usum, quem non ita pridem Discipulis suis & promiscuæ auditorum turbæ tanquam partem cum reliqua Oratione conjunctam tantopere commendaverat, post sesquiannum fere iisdem suis discipulis, ut eam deinceps omitterent, auctorem extitisse, quid aliud est, quam ipsam Doxologiam ut supervacaneam & minus opportune additam repudiare? Neque vero majoris momenti est altera ratio, qua Cl. *Lighthfootus* probare vult, hanc Doxologiæ apud Lucam omissionem Domino esse transcribendam, quasi Dominus omissa Clausula doxologica hanc precum Formulam a se traditam privato usui magis accommodatam reddere voluerit. Ejus verba in *Hor. Hebr. ad Matth.* p. 302. seq. ita habent: *In Liturgia publica in templo commemoration regni Dei fuit pro Antiphono, sc. hac formula: Benedictum sit nomen gloriae regni ejus in sempiternum!* Et mox deinde: *At hoc videtur in causa fuisse, cur secundo formulam Orationis flagitarent, nempe quod primam istam pro publica Orationis formula reputarent, cum & ex adjectione Coronidis, Antiphono publico in templo adeo similis, praesertim vero ex adiectione AMEN, nonnisi in ceteris usitati, hoc facile argueretur: Oratur ergo iterum, ut privatim eos orare doceat, & ille eandem repetit formulam, omissis vero Coronide & Amen, quæ publicum usum sapuerunt. Habes ergo in Coronide signum publici usus, ex consonantia ejus ad Antiphonum in templo. &c.* Atqui in superiori illa de Clausulæ O. D. *'Ausevlia Dissertatione Musei Helv. partic. XI. inserta p. 405. seq.* satis me ostendisse arbitror, quam levis & frigida hæc sit ratio, qua Vir Clarissimus Dominum fuisse in-

ductum, ut quæ non ita pridem summa auctoritate tradiderat, retractaret, sibi persuadere potest. Et profecto parum sibi constant hi Viri in suis argutiis, mox enim confidenter perhibent, Christum Domininum se, quantum sapienter ac sancte fieri potuerit, populi genio accommodantem, quæ bona apud Judos inveniebantur, suis usibus applicuisse, atque publicas ipsorum preces adeo probasse, ut non tantum voces, phrases & petitiones fere omnes ex Liturgiis illorum in suam formulam transferret, sed etiam Doxologiam insuper adjiceret, ut eam privato usui consecraret: mox vero iterum, Dominum nova aliqua formula, quæ publico usui inserviret, liturgicas preces, quod eas minus probaret, castigare voluisse. Est vero admodum manifestum Dominum apud Matthæum in sermone montano nihil de publicis precibus præcepisse, quemadmodum ex cap. VI. v. 6. patet: Σὺ δὲ ὅταν προσεύχῃ, ἔιτελθε εἰς τὸ ταμεῖον σὺ, καὶ κλείσας τὴν Θύραν σὺ, πρόσευξαι τῷ Πατρὶ σὺ τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ· - - - "Οὐλας οὖν προσεύχεσθε υμεῖς· ΠΑΤΕΡ ἡμῶν. κτλ. Id vero, quod si bi fingit *Lighthfootus*, quasi Discipuli mentem Domini non recte assecuti hanc Orationem pro publica formula reputarint, id ne quidem fieri potuit; Neque poterant in hunc errorem induci per adjectam Doxologiam, nisi docere possit *Lighthfootus*, omnem εὐλογίας usum a privatis precibus penitus exulasse. Fac autem Discipulos in hunc errorum deduci potuisse, an credibile est, Dominum propterea tantum iis induluisse, ut formulam illam precum antea ipsis traditam præclara aliqua sui parte truncaret. Et si hæc ratio quicquam vareret, omnia alia, quam quæ *Lighthfootus* vellet,

pro.

probaret: etenim si publico usui hæc precum formula fuisset destinata a Domino, quid opus fuisset Clausulam, tanquam Antiphonon publico usu receptum, neminique ignotum, adjicere? Tum vero etiam, si Dominus ob eam rationem Clausulam secunda vice omisisset, ut Oratio usui privato magis esset accommodata, non recte & præter Domini mentem hodie adhuc Clausula illa in privatis precibus adhiberetur. Adeoque quum levæ & tantum non frivolæ sint hæc rationes, aut aliæ gravioris ponderis sunt producendæ, quæ Dominum permoverint, ut Doxologiam Orationi a se traditæ primum adjectam, mox iterum excluderet; aut dicendum est, si quidem hæc Clausula apud Matthæum a Domino fuerit addita, apud Lucam non fuisse a Domino omissam, quia hujus retractationis idonea & Domino digna nulla dari potest ratio.

§. VII.

Quod si vero sumamus Clausulam hanc doxologicam ea quoque occasione, quam S. Lucas memorat, a Domino cum ipsa Orationis Formula fuisse repetitam, non aliud supereft, quam ut dicamus, eam a sacro Scriptore Luca, non per errorem aliquem, sed certo Spiritus S. stylum ejus ita moderantis consilio fuisse prætermissam. Atque hæc altera illa est hypothesis, qua Clausulæ a Lucæ textu absentiam excusare debent & solent, quotquot illam apud Matthæum genuinam & a Domino profectam esse contendunt: Itaque nos, pro instituto nostro, etiam ejus Hypotheses rationes, quibus illa sibi fidem facit, expendamus oportet, ut cognoscamus, quantum eti-

am huic excusationi tribuendum sit. Quanquam autem plerosque in hanc Sententiam propendere admodum probabile sit, nemo tamen quod sci- am, hanc disputationem de S. Lucæ in hac caus- sa Silentio dedita opera ita ingressus est, ut qui- bus Hypothesis illa, cui quisque favet, rationi- bus sese tueri possit, distincte exposuerit: pau- cissimi vero eam vix leviter attigerunt, ut conje- ctando interdum prope non possis assequi, cui parti hic vel ille accedat, aut utram ex his Hypo- thesisibus præferat. Atque ex hoc genere est Clari- ss. de CANSTEIN Harm. Evang. p. 336. So- viel sehen wir aus Vergleichung der beyden Evan- gelisten, daß der Beschlus nicht ein eigentlich Stück des Gebetts als Gebetts sey; sondern ein Lobspruch zur Stärkung des Glaubens, der deswegen nach dem Luca, zuweilen ohne Sünde ausgelassen wer- den kan: Nach dem Matthæo aber billig ordent- lich darzu gesetzt werden soll. Huc trahi etiam possunt, quæ leguntur apud ERASMUM in An- notat. ad Luc. quasi de sola Clausula essent dicta: *Præscriperat hanc precandi formam non Episcopus quis- piam, non Pontifex Romanus; sed ipse Christus: & tamen in tantula precatiuncula, quantam partem omisit Lucas? Et certe consentaneum vero est, eum sic oras- se, ut nobis orandi formam tradit Autore Christo.* Et ubi sunt interim qui misere trepidant, quoties ex hu- manis preculis vocula fuerit omissa? At iidem fortes sunt & intrepidi, quoties virulenta lingua fratris lace- ruant famam. Nec hoc dixerim, quominus attenti si- mus in precibus, sed ne præpostere simus superstitiosi. Nititur vero ista Hypothesis hac una ratione, quod S. Lucas in suo Libro alia quoque carptim per- stringat, quæ S. Matthæus prolixius tradiderit,

alia

alia vero penitus omittat; in cuius rei fidem provocant ad Sermonem Domini in monte habitum, & a S. Matthæo V. VI. & VII. Capitibus recensitum, cuius plurimas sententias S. Lucas prætermittat, quando Cap. VI. ejusdem Sermonis compendium nobis exhibet. At mihi parum ad rem facere ista videtur ratio: Illa enim nos plane incertos relinquit, quid S. Lucam permovere potuerit, ut hanc Doxologiam iteratis a Domino vicibus traditam supprimeret atque silentio præteriret: adeoque huic Hypothesi, ad quam confirmandam adhibetur, nullam fidem facit, sed ejus absolutam impossibilitatem tantum excludit, quum docet, id quod in aliis factum esse constet, etiam circa hanc Doxologiam usu venire POTU-
ISSE. Quanquam vero concedatur *non impossibili-
lem* esse hanc Hypothesin, eam tamen, nisi pro-
babilem quoque esse possit doceri, quominus jure
merito rejiciamus, nihil impedit: non enim quic-
quid possibile est, idem statim etiam est probabi-
le. Atqui plura sunt, quæ hanc Hypothesin mi-
nime probabilem esse ostendunt. Etenim quum
Dominus Evangelicam Historiam per plures consi-
gnari & in Scripta referri voluit, consequens uti-
que erat, ut in variis rebus, rerumque ordine &
conjunctionis varie inter se discreparent, tum ne in
suspicionem incurrerent quasi ex composito ege-
rint, tum quia nihil opus fuerat idem prorsus eo-
dem modo a pluribus in litteras referri: propterea
nemo miratur, in rebus historicis & dogmaticis,
quæ in uno desunt, ex altero suppleri, atque
omnino hactenus sapientem operarum inter Evan-
gelistas distributionem, qua fit ut alii alios illu-
strent, facile agnoscamus: Ita nemini dubium est,

quin

quin S. Lucas Cap. VI. Sermonem illum Domini in monte pronunciatum, omissis plurimis, quas S. Matthæus persequitur, præceptionibus, omis-
sa etiam tota illa de precibus institutione, in epitomen contraxerit; quia utrique Scriptori de eo-
dem tempore & de eadem re sermo est. Sed lon-
ge alia ratio est omissæ Doxologiæ in O. D. For-
mula, cuius perpetuus in Ecclesia Christiana dein-
ceps foret usus, quemadmodum conceptis verbis
a Domino fuerat tradita. Etenim quum S. Lucas
Cap. XI. aliud plane factum commemoret, de
quo apud cæteros Evangelistas altum silentium;
quum Dominus a Discipulis anxie fuerit rogatus,
ut perfectam sibi, quam religiose sequerentur,
precandi formulam dictaret; quum idem eandem
præcise formulam cum Clausula doxologica con-
junctam, qualem fere ante sesquiannum in monte
ultro tradiderat, nunc altera vice repeatat; quum
diserte præcipiat ὅταν προσεύχησθε λέγετε, quo
sine dubio & discipulis & universæ Ecclesiæ Chri-
stianæ hujus formulæ, uti conceptis verbis fue-
rat edita, usum commendare voluit: quæ dari
potest probabilis ratio, qua adduci Lucas potue-
rit, ut totam partem doxologicam expungeret?
Certe nulla: neque aliud geminum tam improba-
bilis omissionis aut correctionis exemplum in tota
Historia Evangelica repieres. Longe probabilior
esset excusatio, si hæc Doxologia apud Matthæ-
um, quum primum Dominus ultro hanc precum
formulam tradidisse legitur, desideraretur; apud
Lucam autem, ubi rogatus discipulis eandem ite-
rum dictasse memoratur, addita foret; tunc enim
aliquantum valeret illa ratio, primum quidem sa-
tis fuisse Domino docere, quis invocari & quid
peti

peti debeat; hic vero cum suisset deinceps rogatus, adjecisse Doxologiam, ut perfectior esset & Discipulorum votis responderet, ista precandi formula. Sed quæ prima vice a Domino tradita sunt, cum eadem deinceps alia occasione repeteret, vel a Domino suisse retractata, vel a Sacro Scriptore castigata & expuncta, nullam omnino fidem inveniet; nisi dari possit idonea ratio, quæ vel Dominum ipsum, vel S. Lucam permoverit ad id faciendum, quod ab iis certo consilio, & non sine gravissimis, atque etiam ex manifestis rationibus factum esse oportuit.

§. VIII.

Quoniam vero omnis hæc difficultas circa S. Lucæ in hac caussa Silentium orta est ex communione illa Sententia, quæ Clausulam apud Matthæum ut genuinam & indubitatem fidei tuetur, ut supra §. II. a nobis traditum est: manifestum esse arbitror, omnem hanc difficultatem prorsus evanescere, neque ullo modo consistere posse cum altera illa Opinione, quæ Clausulam in S. Matthæi textum ex usu Græcorum liturgico illatam esse perhibet: quod enim nunquam a Domino fuerat traditum, non potuit a Scriptore sacro omitti. Quanquam autem non propterea statim Hypothesis aliqua sit præferenda, quod huic vel illi difficultati melius satisfaciat, aut eam penitus tollat; adversa tamen Hypothesis quoad cum aliqua difficultate est conjuncta, cui nullo modo possit satisfacere, pro ejus difficultatis momento non potest non esse aliquantum suspecta, neque oppido plenum adsensum meretur. Evidem si perinde testata esset hujus Clausulæ apud Matthæum

γνοσίοντες, atque est ejusdem a Lucæ textu absen-
tia, cum quidem Lucæ silentium ejus fidei nihil
omnino quicquam posset derogare, quamvis etiam
hujus Silentii rationes nobis non essent satis per-
spectæ. At hoc tamen recte inde tunc confici
posset, Clausulam hanc non esse cum reliqua Ora-
tionis formula ita necessario conjunctam, ut non
possit aliquando citra piaculum omitti, cum ipse
Dominus roganibus Discipulis plenam Formulam
tradens, aut etiam S. Lucas Spiritu Domini actus
eam in Ecclesiæ usum literis consignans, hanc
Doxologiam prætermiserint, immo cum dubium
nullum sit Apostolos atque etiam ipsum S. Lucam
ita usurpare hanc Orationem, uti a Domino fue-
rit tradita & a Luca conservata. Quandoquidem
vero jam Clausulæ apud S. Matthæum auctoritas
non ita extra controversiam posita est, ut nun-
quam vocata fuerit in dubium, neque ulla dari
possit idonea ratio, quæ vel ipsum Dominum,
vel etiam S. Lucam potuerit permovere, ut Clau-
sulam prætermitteret; favet utique hoc Lucæ Si-
lentium illi circa *ἀνθέτειν* hujus Clausulæ dubi-
tationi, atque oppositæ Sententiae probabilitatem
multum imminuit; cum probabilius sit, Domi-
num cum prima vice ultro hanc Precum formu-
lam dictaret, Clausulam non addidisse, quam
vero eum, cum rogatus eandem repeteret, omi-
sisse & q. retractasse. Neque rursus vel tantillum
obstat, quod admissa Hypothesi, quæ Clausulam
apud Matthæum post IV. demum Sæculum pas-
sim additam ac propagatam arguit, dici tamen
diserte & explicari non possit, qui fuerit factum,
ut in nullum S. Lucæ Codicem unquam fuerit
illatum isthōc additamentum: etenim perinde ob-

scurum

scurum & explicatu difficile est, quando etiam contrariam Hypothesin tuemur, quæ Clausulam apud Matthæum pro genuina habet, non irreptitia, qui factum fuerit, ut Librarii in formula Orationis quotidiana, & quæ sæpe oscitantibus excidit, tam notabilem ejus partem in scribendo potuerint prætermittere, & quomodo hic error jam tribus prioribus Sæculis, nemine uno in tam brevi & familiari Oratiuncula errorem animadvertente, ad integras Ecclesias, penitus oblitterata prisca veritate, potuerit propagari. Ut taceamus nemini facile potuisse in mentem venire, ut Lucæ textum ad Matthæum conformaret, quia, ut ex *Origene* constat, veteres passim sibi persuadebant, eam quam Lucas referret, aliam prorsus & plane diversam esse ab illa Precum formula, quam Matthæus consignasset: atque ex hoc ipso errore evenit, ut vis, quam Lucæ textus in hac Formula jam III. primis post C. N. Sæculis passus est, non in adjectionibus, sed in detrunctionibus considereret, ut ita magis a Matthæi formula discrepare videretur: quantopere enim jam *Origenis* ævo fuerit deformata, quam Lucas exhibit, O. D. formula, ex hoc ejus typo cognosces περὶ Εὐχῆς §. 18. Πάτερ ἀγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου· Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιουσιον δίδοὺ ἡμῖν τὸ καθ' ἡμέραν, καὶ ἀφες ἡμῖν τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, καὶ γὰρ ἀυτοὶ ἀχίεμεν πάντι τῷ ὀφείλοντι ἡμῖν, καὶ μὴ εἰσενέγκης ἡμᾶς εἰς πειρασμόν· Quæ truncandi & expungendi audacia, an a Marcionitis, qui solum S. Lucæ Evangelium, neque illud integrum, admiserunt, fuerit profecta, nunc quidem non definio. Immo vero, perinde mirum est, si Clausula apud Matthæum pro genui-

na unquam fuit habita , eam in nullo Lucæ Codice unquam fuisse adjectam : cum contra mirum non sit , ab iis , quibus suspecta fuit , eandem apud Matthæum fuisse expunctam.

§. IX.

Cæterum non erit extra locum , si hic paucis adhuc exposuero , quid mihi de illa multorum persuasione videatur , qui Dominum integrum hanc precum formulam ex laciniis atque fragmentis Ju-dæorum Liturgicis non dicam compilasse , sed apte contexuisse , atque etiam Doxologiam , quod ejusmodi in Orationibus Judæorum fuerint frequentiores , adjecisse censem . Celeb. WITSIUS de O. D. Exerc. VI. §. 32. *Orationem* , inquit , *Dominicam ita instituit Jesus* , ut verba , phrases , petitio-nes fere omnes , ex Hebraorum desumptæ sint formulis . *Sicut & in concionibus plerumque utitur notis eo seculo proverbiis* . Pridem hæc ab eruditis annotata sunt : quæ ut Jumiores in promptu habeant , hoc transferre non pigebit . Et ne videatur hæc frustra dixisse §. 38. has rationes subjicit ; *Ita factum est* , ut neque nimiæ & affectatæ novitatis avidus videri posset , & facilius intel-ligerentur atque acciperentur , ea quæ tradebat , si pate-ret , ea collectionem esse præstantissimorum cimeliorum , quæ adhuc in Ecclesiæ Judaicæ thesauro restabant . Ego autem , ut verum fatear , non satis intelligo , quantum hujus exempli apud Dominum potuerit esse pondus aut momentum , ut illud imitandum sibi proponeret ; tum ob eas rationes , quas Mu-sei Helv. Part. XI. p. 391. & 392. exposui , tum vero maxime , quod Soteris dignitati ac sapientiæ minus recte consulere eam opinionem existimo , quæ perhibet , Dominum , cum in eo esset , ut suis

suis Discipulis & Sectatoribus perfectæ Orationis formulam traderet, eam ex meris Judaicæ Liturgiæ fragmentis consarcinasse; in primis cum in O. D. vix unicum extet verbulum, quod in ore Judæi non habeat sensum maxime dilutum & a mente Domini alienum; quanquam enim Judæi in suis precibus verba, ac phrases & loquendi formulas quasdam conservarint, quibus divina Ora cula Christi Regnum ejusque beneficia luculenter descripta dederunt; eam tamen increduli verpæ iis significandi potestatem subjecerunt, quæ Christi Regno adversa & inimica est; quod etiam Clariss. LIGTHFOOTUS in *Erbhin sive Miscellan.* Cap. XX. p. 205. recte notavit; *Oratio Domini*, inquit, tota fere excerpti possit ex Scriptis Judæorum; neque enim negant verba, sed menti ejus contradicunt. Prima illius verba frequenter usurpant, scil. Pater noster, qui es in cœlo, in *Liturgia precum* fol. 5. Et; Humiliate corda vestra coram PATRE VESTRO, qui est in cœlo, in *Rosh hashana*. Sed tanta erga Patrem reverentia afficiuntur, dum Filium abnegant, quanta Gentiles, qui dicere potuerunt, Ζεῦ πάτερ ἡμέτερε Κρονίδη, quod in Homero frequens: atque ita adorant ignotum Deum. *Actor.* XVII. In alteris fere precibus ajunt: Veniat regnum tuum, atque id Bimherah Baiamenu, cito, etiam in diebus nostris: Sed regnum terrenum est, quod tanto cum desiderio expectunt. Precantur, Ne inducas me in temptationem, fol. 4. *Liturg.* dum tentant eum, qui duxit eos in deserto, ut faciebant patres ipsorum. *Psi. XCIV.* Per Evangelium, quod ipsi in hunc modum compilant, æquum est ut judicentur. An verba sensu cassa, aut quibus etiam inimica Christo significandi potestas subjicitur, sunt priscae fidei ac spei aureæ reliquæ,

aut cimelium , quod , in Ecclesiæ Judaicæ thesauro repositum conservatum est? vel an hoc dignum pro Christo Domino imitationis exemplum ? Quin multo rectius affirmamus Christum ex iisdem antiquis illis fontibus limpidis divinorum Oraculorum has loquendi formulas derivasse, ex quibus etiam Judæi similes fere, sed in alienum Sensum detortas , hauserunt: Quod ipsum Lucæ narratio Cap. XI: 1. aperte confirmare videtur , ubi memorantur Discipuli Dominum rogasse , ut sibi S. Joannis B. exemplo novam precandi formulam vulgaribus & inter Judæos usitatis perfectiorem & præstantiorem dictaret. Nemini tamen secus sententi hujus suæ opinionis invidiam imputamus , quam dextre amolitur Clariss. SCHOETGENIUS in H. H. Nemo vero dicat , inquit , nos statuere , Christum preces suas a Judæis sumisse , quæ Sententia a me est remotissima: Christus enim , qui verus Deus est , Patri consubstantialis , Sapientiam habet infinitam , vi cuius etiam in statu exinanitionis longe sapientior erat omnibus hominibus ; adeoque facillimum ipsi fuisset , vel millenas precum formulas præscribere , quæ a Judaicis essent diversissimæ. Placuit autem Sapientia ipsius , bona , quæ apud Judæos invenerat , retinere , in qua re nos , ipsius adsecle , merito acquiescimus. At nos quæ bona illa fuerint , quæ apud Judæos invenerit Dominus , supra ostendimus , nim. verba in alienum sensum detorta & regno Christi adversa , adeoque Domino neutiquam æmulanda.

T A N T U M.

CON-